

Bydgoskie Towarzystwo Naukowe

Prace Wydziału Nauk Humanistycznych

Prace Komisji Sztuki

Nr VII

ISSN 0067-947X

Z historycznych i pedagogiczno-społecznych problemów kultury muzycznej

Zbiór rozpraw pod redakcją
Elżbiety Szubertowskiej

Bydgoszcz 2004

Bydgoskie Towarzystwo Naukowe
Prace Wydziału Nauk Humanistycznych
Prace Komisji Sztuki

Nr VII

ISSN 0067-947X

**Z historycznych
i pedagogiczno-społecznych
problemów kultury muzycznej**

Zbiór rozpraw pod redakcją
Elżbiety Szubertowskiej

Bydgoszcz 2004

Redaktor Naczelny Wydawnictw BTN
dr Grzegorz A. Dominiak

Recenzenci tomu
prof. dr hab Barbara Kamińska
prof. dr hab Eugeniusz Rogalski

Opracowanie graficzne
Waldemar Kakareko

Opracowanie redakcyjne i korekta
Alicja Miszykowska

Publikacja dofinansowana przez
Ministerstwo Nauki i Informatyzacji

© Copyright by Bydgoskie Towarzystwo Naukowe

ISSN 0067-947X

Rozpowszechnianie
Bydgoskie Towarzystwo Naukowe
ul. Jeznicka 4, 85-102 Bydgoszcz
tel. (052) 322 22 68
email: btn@um.bydgoszcz.pl

Przygotowanie komputerowe:
ZAKŁAD POLIGRAFICZNY FORM-DRUK
85-654 BYDGOSZCZ
UL. MIĘROSLAWSKIEGO 11-13
TEL./FAX (052) 341 32 38

Druk i oprawa
ZAKŁAD POLIGRAFICZNY „KUBIK & KRAUSE”
85-184 BYDGOSZCZ, UL. CMENTARNA 84

*Formy umuzykalnienia i ich wpływ na kształtowanie obrazu ojczyzny
dzieci w przedszkolu / 97*

Literatura / 107

Summary / 108

*Efekty wychowawcze w zakresie kształtowania obrazu ojczyzny
przez umuzykalnianie – relacje z badań / 109*

1. Organizacja i przebieg badań / 109

2. Analiza wyników badań / 112

3. Podsumowanie / 115

Literatura / 116

Summary / 116

Beata Bonna

Efekty wychowawcze w zakresie kształtowania obrazu ojczyzny przez umuzykalnienie – relacja z badań

1. Organizacja i przebieg badań

Na kształtowanie obrazu ojczyzny małego dziecka mają wpływ wielorakie i złożone czynniki. Jednym z nich mogą stać się odpowiednio prowadzone zajęcia umuzykalniające, które nie tylko przyczyniają się do podnoszenia poziomu umiejętności muzycznych dzieci, ale również do pogłębiania wiedzy związanej ze światem przyrody, środowiskiem, miastem, symboliką narodową oraz krajem.

W celu sprawdzenia słuszności tych twierdzeń, w najstarszej grupie dzieci przedszkolnych przeprowadzone zostały badania, które przybrały formę eksperymentu pedagogicznego. Jego celem stało się z jednej strony zweryfikowanie skuteczności podjętych oddziaływań, polegających na świadomym wprowadzeniu do zajęć umuzykalniających specjalnie dobranych i wyselekcjonowanych treści, sprzyjających kształtowaniu się w świadomości dzieci obrazu ojczystego kraju. Z drugiej strony starano się, poprzez różnorodność form i zabaw, wpłynąć na podniesienie poziomu ich percepcyjnych umiejętności muzycznych. Zajęcia w ramach badań prowadzone były dwa razy w tygodniu, w wymiarze 30 minut przez okres 5 miesięcy, w bydgoskim Przedszkolu nr 59.

W badaniach zastosowano eksperymentalną technikę grup porównawczych. Przed wyborem grupy eksperymentalnej i kontrolnej określono kryteria doboru obu grup, tj. ustalono, pod względem jakich czynników

istotnych z punktu widzenia problemu badawczego, grupy te powinny być do siebie podobne. Czynnikiemami tymi były: liczebność grup przedszkolnych (grupa eksperymentalna – 25 osób; grupa kontrolna – 27 osób), przygotowanie zawodowe nauczycielek, forma i częstotliwość dodatkowych zajęć umuzykalniających realizowanych w obu grupach przez nauczycielki rytmiki oraz wyposażenie przedszkola w pomoce dydaktyczne. Wybór grupy eksperymentalnej nastąpił po porównaniu wyników obu grup w zakresie poziomu umiejętności muzycznych oraz wiedzy na temat ojczystego kraju, znajomości najbliższego otoczenia, rodziny oraz świata przyrody.

W związku z sytuacją, iż w praktyce pedagogicznej nie jest możliwe otrzymanie dwóch równoważnych grup, z grupy nieco słabszej utworzono grupę eksperymentalną. Zgodnie z założeniami metodologicznymi, w grupie kontrolnej nie dokonano żadnych zmian w metodach i formach pracy nauczyciela z dziećmi, jak również w treści programu nauczania. Grupę eksperymentalną poddano natomiast działaniom związanym z założeniami prowadzonego eksperymentu.

W trakcie badań wykorzystano sprawdzian przeznaczony do diagnozowania poziomu percepcyjnych umiejętności muzycznych dzieci oraz obserwację uczestniczącą, która polegała na obserwowaniu ich zachowań podczas zajęć eksperymentalnych. Ponadto z każdym dzieckiem przeprowadzono indywidualną rozmowę weryfikującą poziom jego wiedzy, związanej z zagadnieniami sprzyjającymi kształtowaniu się obrazu ojczyzny.

Wynik sprawdzianu percepcyjnych umiejętności muzycznych określał stopień opanowania materiału programowego w zakresie umuzykalnienia. Jego zadaniem było zweryfikowanie poziomu percepcyjnych umiejętności, takich jak: określanie cech dźwięku (wysokość, czas trwania, barwa), rozpoznawanie tempa, metrum, dynamiki oraz charakteru (nastroju) utworu.

Podczas indywidualnej rozmowy z dziećmi skoncentrowano się na sprawdzeniu opanowanej przez nie wiedzy odnoszącej się do najbliższego środowiska, świata przyrody i ojczystego kraju. Dzieci udzielały odpowiedzi na pytania dotyczące znajomości swojego imienia i nazwiska, adresu zamieszkania, zawodu wykonywanego przez rodziców, zabytków, pomników i charakterystycznych budowli Bydgoszczy, Warszawy, barw narodowych i godła, fragmentu hymnu, tańców ludowych, wybitnych polskich kompozytorów, nazwy polskiego morza i dwóch największych rzek. Wymieniały także podstawowe bogactwa naturalne występujące w Polsce i udzielały informacji dotyczących świata przyrody. Następnie śpiewały piosenkę o żołnierzach, porach roku i zwierzętach. Poszczególne grupy tematyczne w rozmowie końcowej uległy rozszerzeniu o nowy materiał zrealizowany podczas zajęć eksperymentalnych. Wszystkie wypowiedzi dzieci były punktowane w zależności od ich poprawności i bogactwa treściowego. Pod-

czas rozmowy posługiwano się ilustracjami i pocztówkami przedstawiającymi Bydgoszcz oraz Warszawę.

Planując przebieg zajęć starano się do poszczególnych tematów dobierać formy i przykłady muzyczne, w taki sposób, aby wpływały one optymalnie zarówno na kształtowanie obrazu ojczyzny, jak i percepcyjnych umiejętności muzycznych dzieci. Na każdych zajęciach przez kilka pierwszych minut przeprowadzano ćwiczenia i zabawy rozwijające wrażliwość na wysokość, barwę, dynamikę i czas trwania dźwięków, tempo oraz metrum. W miarę możliwości ćwiczenia te łączono z aktualnie realizowanym tematem. Przykładowo, podczas omawiania pory roku – zimy, dzieci ruchami ciała naśladowały wirujące płatki śniegu, które w zależności od kierunku melodii opadały bądź wznosiły się.

Spśród wszystkich form umuzykalnienia w przedszkolu, piosenka najlepiej kształtuje w świadomości dziecka obraz ojczystego kraju. Zawiera ona bowiem najwięcej informacji o świecie przyrody, ludziach, regionie i kraju. Informacje te są często dziecku znane, jednakże istnieje znaczna ilość takich, z którymi styka się ono, za pośrednictwem piosenki, po raz pierwszy. Przy wyborze repertuaru piosenek wykorzystana została dostępna w tym zakresie literatura, a w kilku przypadkach do istniejących tekstów opracowano własne melodie.

Sluchanie muzyki stanowiło formę, która łączona była najczęściej z ruchem bądź działalnością plastyczną dziecka. Podstawę słuchania tworzyły piosenki łatwe do zilustrowania ruchem. W wielu przypadkach celowo nie podawano dzieciom ich tytułów, prosząc o naśladowanie charakteru (nastroju) melodii, co w większości przypadków nie sprawiało im trudności.

Podczas opracowywania tematu związanego z muzyką F. Chopina wykorzystano integrację muzyki z plastyką. Po krótkim zaprezentowaniu sylwetki kompozytora, dzieci wysłuchały etudy c-moll op. 10 nr 12, a następnie wykonały plastyczną ilustrację jej charakteru. Powstałe pod wpływem muzyki prace z reguły pozbawione były konkretnych form. Dzieci najczęściej zamalowywały kartkę czarnym kolorem lub rysowały niesymetryczne figury o ostrych kształtach, trafnie oddając w ten sposób nastrój niepokoju i wzburzenia prezentowanego utworu.

W trakcie zajęć posilkowano się także przykładami literatury dziecięcej, które ilustrowały omawiany w danym momencie temat czy zagadnienie. Były to np. ilustracje muzyczne wierszy (odgłosy przyrody, ulicy), w których dzieci wykorzystywały samodzielnie dobrane instrumenty perkusyjne. Podczas realizacji tematu związanego z dawną stolicą Polski – Krakowem, wykorzystana została krótka legenda „O smoku i Krakusie”, do której dzieci zaproponowały inscenizację, ilustrując nastrój każdej sceny akompaniamentem instrumentów muzycznych.

Podjęmowane działania skierowane zostały na uzyskanie określonych efektów wychowawczych poprzez dobór odpowiednich treści, metod i form

pracy z dziećmi. Prowadząc zajęcia eksperymentalne starano się za pośrednictwem piosenek, zabaw muzyczno-ruchowych, gry na instrumentach perkusyjnych oraz słuchania muzyki przybliżyć dzieciom treści dotyczące najbliższego środowiska. Podczas realizacji określonych grup tematycznych wpływano na rozbudzenie ich świadomości narodowej, uczucia przywiązania do ojczyzny, a także szacunku do symboliki narodowej i hymnu. Zwracano także uwagę na kształtowanie przyjaznego stosunku do świata roślin i zwierząt oraz szacunku dla ludzkiej pracy.

2. Analiza wyników badań

W pierwszym etapie analizy efektów eksperymentu porównano wyniki sprawdzianu percepcyjnych umiejętności muzycznych, uzyskanych przez dzieci z obu grup. W sprawdzianie końcowym niektóre grupy zagadnień rozszerzono, zgodnie z założeniami programowymi, o wprowadzony na zajęciach materiał, który dotyczył: rozpoznawania długości dźwięków w motywach rytmicznych, rozpoznawania barwy niektórych instrumentów muzycznych (skrzypiec, bębenka, tamburyna), wyczuwania metrum piosenek oraz określania ilości słyszanych dźwięków (jednego lub dwóch).

Z przeprowadzonej analizy danych wynika, iż grupa eksperymentalna w badaniu początkowym uzyskała średnią punktów na poziomie 87,4%, natomiast grupa kontrolna 95,8%. W badaniu końcowym wynik grupy eksperymentalnej poprawił się o 3,1% (średnia punktów 90,5%). Przyrost percepcyjnych umiejętności muzycznych zaobserwowano w zadaniach związanych z określeniem tempa, dynamiki i charakteru (nastroju) utworów, barwy instrumentów oraz głosów. Nie nastąpił on jednak w grupie zadań polegających na rozpoznawaniu długości dźwięków w motywach rytmicznych (dźwięki długie i krótkie), wyczuwaniu metrum muzycznego oraz określaniu ilości słyszanych dźwięków. Przypuszczać należy, że sytuacja ta uwarunkowana została znacznym stopniem trudności tego typu zadań, które mogą sprawiać kłopoty dzieciom pozbawionym odpowiedniej edukacji muzycznej we wczesnym okresie życia. Może być także związana z prawidłowościami ich rozwoju muzycznego, jak również zbyt krótko trwającym okresem stymulacji powyższych umiejętności muzycznych, prowadzonej w ramach eksperymentu pedagogicznego. Pewną prawidłowość w rozwoju opisywanych kompetencji muzycznych zdają się potwierdzać późniejsze badania autorki, z których wynika, iż dzieci kończące etap edukacji przedszkolnej wykazują się znacznymi deficytami w zakresie ich opanowania¹.

¹ Por. B. Bonna, *Poziom umiejętności muzycznych dzieci u progu nauki w szkole*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole”, 2002, nr 2, s. 66-70.

Charakterystyka rozwoju muzycznego człowieka wskazuje, iż najwcześniej rozwijają się kompetencje muzyczne związane z percepcją nastroju słuchanych utworów, a także barwą instrumentów i głosów. Dotychczasowe badania świadczą o tym, że nawet dzieci z najmłodszych grup przedszkolnych zdolne są do śledzenia wielu formalnych i wyrazowych cech utworów instrumentalnych. Z prowadzonych obserwacji wynika, że około drugiego roku życia pojawia się umiejętność rozróżniania barw instrumentów, która rozwija się wraz z wiekiem². Zaobserwowano także późniejszy rozwój pojęć odnoszących się do wszelkich aspektów melodii, wysokości dźwięku, tonalności i harmonii, w stosunku do pojęć związanych z dynamiką, barwą i pulsem muzycznym³. Zdecydowanie później niż inne zdolności muzyczne rozwijają się zdolności harmoniczne. Badania prowadzone przez psychologów muzyki nad percepcją interwałów harmonicznymi przez dzieci w młodszym wieku szkolnym dowiodły, iż rozwiązują one zadania polegające na określaniu ilości słyszanych dźwięków w sposób przypadkowy⁴. Dzieci te nie dokonują jeszcze analizy współbrzmień, a przy ocenie ilości słyszanych dźwięków posługują się kryterium barwy. Podkreśla się jednak, iż nawet w sytuacji, gdy słuch harmoniczny nie jest w pełni ukształtowany, dzieci poddane odpowiednim ćwiczeniom potrafią dokonywać pewnych rozróżnień⁵.

Analiza danych liczbowych w grupie kontrolnej ujawniła, że w badaniu końcowym nastąpiło pogorszenie się wyników we wszystkich zakresach sprawdzianu percepcyjnych umiejętności muzycznych. Grupa ta uzyskała średnią punktów na poziomie 86,4%, a zatem w odniesieniu do badania początkowego spadek ten wyniósł 9,4%. Stosunkowo najmniej pogorszyły się wyniki w zadaniach dotyczących określania dynamiki i nastroju utworów, barwy instrumentów oraz głosów. Sytuacja ta świadczyć może o tym, iż w grupie kontrolnej nie podjęto odpowiednich oddziaływań mających na celu ukształtowanie podstawowych umiejętności muzycznych, które powinno posiadać każde dziecko kończące etap edukacji przedszkolnej.

Kolejnym krokiem badawczym stało się zweryfikowanie poziomu wiedzy o ojczyźnie za pośrednictwem przeprowadzonej z dziećmi rozmowy. Pytania, które do nich kierowano, ujęte zostały w kilka grup tematycznych, takich jak: moja rodzina, moje miasto, moja ojczyzna, symbolika narodowa i hymn, bogactwa naturalne, nasze wojsko, świat roślin i zwierząt.

Analiza danych liczbowych dowiodła, że w badaniu początkowym wyższą średnią punktów (66,0 %) uzyskiwała grupa kontrolna. Średnia punktów

² Por. M. Manturzevska, B. Kamińska, *Rozwój muzyczny człowieka, w: Wybrane zagadnienia z psychologii muzyki*, red. M. Manturzevska, H. Kotarska, Warszawa 1990, s. 35.

³ *Ibidem*, s. 39.

⁴ Badania prowadzone były przez C. Stumpfa, A. Bentley, H. D. Winaga; cyt. za: M. Manturzevska i B. Kamińska, *ibidem*, s. 43-44.

⁵ *Ibidem*, s. 44.

grupy eksperymentalnej wyniosła 54,4 %. Dalsza analiza ujawniła, iż dzieci z obu badanych grup najlepiej odpowiadały na pytania związane ze światem zwierząt i roślin oraz bogactwami naturalnymi, natomiast najsłabiej radziły sobie z pytaniami dotyczącymi rodzinnego miasta oraz określeniem zadań żołnierzy wobec ojczyzny.

Badanie końcowe ujawniło odmienny rozkład wyników. Grupa eksperymentalna uzyskała średnią punktów na poziomie 76,6%, co dowodzi, iż poziom wiedzy o ojczyźnie w efekcie podjętych oddziaływań podniósł się o 22,2%. Wzrost ten nie był jednak we wszystkich grupach zagadnień równomierny. Największy przyrost punktów dotyczył wiedzy o żołnierzach i ich roli w społeczeństwie (o 51,8%), a następnie znajomości symboliki narodowej i hymnu (o 44,6%), rodzinnego miasta (o 33,7%), ogólnych wiadomości o kraju (nazwy rzek, zabytki Warszawy, cechy różnych regionów Polski itp. – wzrost o 26,9%), bogactw naturalnych (o 25,3%) oraz świata roślin i zwierząt (o 12,7%).

Grupa kontrolna w badaniu końcowym uzyskała średnią punktów na poziomie 62,2%, a zatem w stosunku do badania początkowego nastąpiło niewielkie pogorszenie wyniku ogólnego o 3,8%. Zaobserwowano tutaj dość znaczne zróżnicowanie punktów w poszczególnych grupach zagadnień. Najbardziej wzrósł poziom wiedzy o żołnierzach i ich roli w społeczeństwie (o 75%). Przyrost zaobserwowano także w zakresie wiedzy dotyczącej Bydgoszczy (o 20,5%) oraz bogactw naturalnych (o 10,6%). Regres dotyczył natomiast ogólnych wiadomości o kraju (-14,2%) oraz wiadomości na temat świata roślin i zwierząt (-13,0%). Nieznaczne pogorszenie wyników wystąpiło także w zakresie znajomości symboliki narodowej i hymnu (-0,7).

Z prowadzonej podczas badań obserwacji wynika, że dzieci bardzo chętnie uczestniczyły w zajęciach, a zastosowana różnorodność form kontaktu z muzyką oraz środków dydaktycznych, pobudzała ich zainteresowanie i ułatwiała koncentrację uwagi na danym zagadnieniu.

Do najbardziej lubianych przez dzieci form należały różnego rodzaju zabawy ruchowe przy muzyce oraz śpiew, który stał się ważnym elementem improwizacji wokalne na określony temat. Dzieci śpiewem opowiadały o znanych i lubianych zakątkach rodzinnego miasta, o ulubionych zabawach, interesujących wydarzeniach. Początkowo nieufnie podchodziły do tej formy muzycznej ekspresji, jednak po kilku próbach „śpiewane opowiadania” zaczęły dostarczać im radość i budzić zainteresowanie. Te dziecięce improwizacje nie zawsze były jednakowo udane – często bardzo krótkie i zawarte w obrębie tercji lub kwarty. Zdarzały się jednak próby bardziej rozbudowane pod względem długości i rozmiarów interwałowych.

3. Podsumowanie

Ojczyzna, dla dziecka w wieku przedszkolnym, nie jest pojęciem abstrakcyjnym. Jest nią rodzina, dom, miejsce zabaw, przedszkole, a zatem cały otaczający dziecko świat. Z tego względu należy rozwijać uczucia przywiązania i miłości do tego, początkowo małego, obszaru. Doskonałym środkiem służącym budzeniu tych uczuć jest muzyka, która poprzez swoją siłę oddziaływania i różnorodność form aktywizuje dziecko do działania i poszukiwania w niej bliskich mu zjawisk z codziennego życia. Wyniki podjętych badań dowiodły, iż celowe wykorzystanie różnorodnych form i treści umuzykalnienia wymiennie sprzyja kształtowaniu obrazu ojczyzstego kraju u dzieci przedszkolnych.

Podczas zajęć starano się również wpływać na kształtowanie systemu wartości dzieci poprzez stwarzanie atmosfery opartej na życzliwości i przyjaźni. Wymagano przestrzegania norm współżycia społecznego, uświadamiano dzieciom znaczenie koleżeństwa, sprawiedliwości i dobroci, wpływano na wzmacnianie więzi emocjonalnej z rodziną. Zajęcia umuzykalniające stały się obszarem integracji treści i zadań z wielu dziedzin wychowania, które wzajemnie się uzupełniały. Kontakt dziecka z muzyką przyczyniał się ponadto do doskonalenia sprawności poznawczych, umiejętności komunikatywnego wypowiedzania się oraz budzenia wrażliwości na wartości estetyczne.

Pierwszoplanowym zadaniem podjętych działań stało się także ukształtowanie podstawowych, percepcyjnych umiejętności muzycznych dzieci. W grupie eksperymentalnej zaobserwowano nieznaczny wzrost tych umiejętności i przypuszcza się, że wydłużenie czasu oddziaływań w kierunku ich stymulacji, przyniosłoby lepsze efekty.

Podsumowując należy stwierdzić, iż zajęcia eksperymentalne okazały się skuteczne w realizacji zadań związanych z budowaniem systemu wartości i kształtowaniem obrazu ojczyzny dzieci przedszkolnych. Natomiast w sytuacji powszechnie występujących deficytów w rozwoju zdolności i umiejętności muzycznych dzieci, należałoby podjąć dłuższe, bardziej zintensyfikowane i kompleksowe działania wyrównawcze, w oparciu o środowisko rodzinne i nauczycieli przedszkola. Działania te miałyby na celu zapewnienie dzieciom optymalnego rozwoju muzycznego, który umożliwi im właściwe rozumienie i docenianie muzyki, co sprawi, że ma ona szansę stać się trwałą wartością w ich życiu.

Literatura

Bonna B., 2002, *Poziom umiejętności muzycznych dzieci u progu nauki w szkole*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole”, nr 2, s. 66-70.

Manturzevska M., Kamińska B., 1990, *Rozwój muzyczny człowieka*, w: *Wybrane zagadnienia z psychologii muzyki*, red. M. Manturzevska, H. Kotarska, Warszawa 1990.

Summary

Educational effects within the domain of creating the image of homeland by imparting musical appreciation on the basis of individual research.

The article presents the effects of a pedagogical experiment which was carried out in a group of six-year old children in kindergarten. The aim of the experiment was verify the influence of actions undertaken during lessons imparting musical appreciation on creating the image of homeland in children's consciousness and also the influence of these lessons on the development of their basic perceptive musical skills. The experimental technique of comparative groups was used in the research.

Key words: experimental research, social and moral education at kindergarten, patriotic education at kindergarten, perceptive musical skills